

Een wereld apart

Ineke van Hamersveld en Kim van der Meulen

Het kunstonderwijs op de middelbare scholen en het vervolgonderwijs sluit niet goed op elkaar aan. Vijf mensen uit de praktijk vertellen hoe dat komt en op welke manieren ze bezig zijn daar verandering in te brengen.

‘De meeste artistieke talentontwikkeling gebeurt momenteel niet in maar buiten school’, zegt Marjo van Hoorn, senior projectleider onderzoek van het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst. ‘We weten al jarenlang dat de eerste grote hobbel genomen moet worden in het basisonderwijs. Wat kinderen daar leren bij kunstzinnige oriëntatie, is zo minimaal dat zij in het voortgezet onderwijs, heel algemeen gesproken, bijna opnieuw moeten beginnen. Een belangrijke reden voor die ondergeschoven positie is de grote nadruk die op reken- en taalvaardigheden ligt. Bovendien komen scholen om in de prioriteiten: voortdurend dienen zich onderwerpen aan waar het onderwijs aandacht aan moet besteden. Kunstzinnige oriëntatie is er daar maar een van. Als je aan de schoolleiding rechtstreeks vraagt hoe deze tegenover kunst- en cultuuronderwijs staat, vindt zij dat beslist belangrijk. Maar daarna gaat het licht uit, want de

school wordt op veel te veel onderdelen afgerekend door de Onderwijsinspectie: de Citotoets, leerlingvolgsystemen en ga zo maar door. Dat maakt de aandacht voor kunstzinnige oriëntatie vaak afhankelijk van goedwillende schoolbesturen en bevolgen docenten, al wordt er hard gewerkt om daar verandering in te brengen (zie de bijdrage van Ineke van Hamersveld over het basisonderwijs in deze *Boekman*). Op dit moment is er, in zijn algemeenheid, dus een groot hiaat tussen het basis- en voortgezet onderwijs.’ Is dat ook het geval bij het voortgezet en beroepsonderwijs?

Groot contrast

Op de middelbare school – havo, vwo en vmbo – zijn de kunstvakken al meer verankerd, maar de wijze waarop dat gebeurt, verschilt per school. Want net als basisscholen hebben ook middelbare scholen een grote autonomie. Het contrast in de manier waarop het kunstonderwijs er vorm krijgt, is dan ook enorm.

Zo loopt niet alleen de verhouding tussen theorie en praktijk op havo en vwo uiteen, maar ook de wijze waarop de theorie wordt ingevuld: meer als disciplinegebonden verdieping of juist breed uitwaaiend over meerdere disciplines en/of hun onderlinge samenhang. En ook de aangeboden vakken variëren per school. Er zijn scholen die kunstvakken ‘oude stijl’ aanbieden: tekenen, handvaardigheid, textiele werkvormen en muziek. Er zijn ook scholen die kunstvakken ‘nieuwe stijl’ aanbieden, waaronder in elk geval beeldende vorming, muziek, drama en dans worden verstaan, soms uitgebreid met kunst algemeen. Of met film, fotografie en audiovisuele media. En tot slot zijn er scholen die een combinatie van beide aanbieden.

Dan zijn er scholen met een bescheiden of juist een royaal aanbod in de onder- en bovenbouw (waar het kunstpakket CKV heet). Het is in de bovenbouw mogelijk een kunstvak als examenvak te kiezen: zo’n 25 procent van de leerlingen doet dat. Bij het vmbo zijn de kunstvakken sterk praktisch gericht. Ook hier kan een kunstvak als examenvak worden gekozen en wordt vooral het praktijkgedeelte geëxamineerd. In alle gevallen hebben de kunstvakken mede tot taak voor te bereiden op een vervolgstudie in het kunstvakonderwijs, of dat nu op hbo- of op mbo-niveau is (Verkenningcommissie kunstvakken 2012). Bij artistieke talentontwikkeling gaat het vooral om de praktijkvakken.

Van Hoorn: ‘Er zijn leerlingen die hun hele schoolperiode kunstvakken hebben gevolgd, er met plezier examen in hebben gedaan, dat goed hebben afgerond, en vervolgens grote moeite hebben toegelaten te worden tot het kunstvakonderwijs, vooral in de beeldende vakken.’ Docenten die lesgeven op een middelbare school hebben zelf kunstvakonderwijs genoten en weten bij uitstek wat ervoor nodig is om toegelaten te worden tot, bijvoorbeeld, een beeldendekunstacademie.

Als toelating desondanks zo moeilijk is, waar ligt dat dan aan? Maria Hermans is coördinator van de vooropleiding van de Academie Beeldende Kunsten Maastricht die verbonden is aan Kumulus, het centrum voor amateurkunstbeoefening in Maastricht en omstreken. Zij vertelt: ‘Jongeren komen naar onze vooropleiding toe omdat beeldende kunst op veel middelbare scholen niet zo breed en intensief wordt gegeven. Daardoor hebben zij weinig tot geen mogelijkheid om een portfolio op te bouwen. Daar kunnen ze in de vooropleiding aan werken en zo ook ontdekken of het een richting is die bij hen past. We merken dat zij in de regel totaal onvoorbereid binnenkomen. Zij kunnen leuke poppetjes tekenen, maar werken nauwelijks procesmatig, zijn met weinig materialen bekend en hebben meestal nog niet met 3D gewerkt. Leerlingen die beeldend als eind-examenvak hebben gekozen, van een cultuurprofielschool of een vrije school komen, zijn daar wat meer mee vertrouwd. Er zijn ook cursisten die bijvoorbeeld in graffiti excelleren, maar breder moeten leren kijken en werken, omdat hun portfolio anders te eenzijdig is.’

Kumulus heeft al enige decennia een samenwerkingsverband met de Academie in Maastricht. Hermans: ‘Wij bieden in de vooropleiding jongeren van 15 jaar en ouder een jaartraject aan, waarin zij gedurende een avond per week worden voorbereid op wat het betekent om aan een kunstacademie te studeren. Als de docenten en een vertegenwoordiger van de Academie een positief advies uitbrengen, stromen de cursisten direct door naar de tweede ronde van de toelating. Die bestaat uit een motivatiegesprek op de Academie.’ Er wordt gekeken naar een onderzoekende werkhouding, experimenteerdrijf, lef, nieuwsgierigheid, motivatie, beeldend talent en het vermogen ideeën om te zetten in beelden.

Concept en inhoud versus cijfers

Coördinatoren van voortrajecten, zoals Maria Hermans, ontmoeten elkaar jaarlijks, informeel, tijdens een rondetafelgesprek. Niet alleen om van elkaar te horen welke voortrajecten er eigenlijk bestaan en hoe ze zijn ingericht, maar ook tegen welke problemen zij collectief aanlopen. Zanne Zwart, coördinator van de voortrajecten aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (KABK) in Den Haag: 'Tijdens het eerste overleg, vier jaar geleden, werd al duidelijk dat wij veel van elkaar kunnen leren. Het onderwijs op de middelbare scholen en de manier waarop de kunstvakken daar worden ingevuld, zijn een gespreksonderwerp. Welke eisen worden daaraan gesteld? Wat merk je daarvan, als hbo-instelling? Als een leerling de middelbare school zonder extracurriculair kunsttraject heeft doorlopen, merken we als eerste dat het beeld dat zij van de kunstwereld hebben, niet correspondeert met wat er op een kunstacademie gebeurt. Op een academie gaat het over concept en inhoud. Op middelbare scholen gaat het om cijfers en cijfergemiddelden. Hoe bepaalt een docent of iets goed of slecht is? Of een lijn goed is gezet en welke cijfer daarbij past? Op een kunstacademie wordt in principe nooit de vraag gesteld of een lijn goed of slecht is, maar waarom die lijn zo is getrokken en op die manier in het vlak is gezet. Dat is een heel andere benadering dan in de opdrachten van de middelbare scholen. De eindexameneisen sluiten dan ook niet aan. Leerlingen van een middelbare school kunnen lang niet altijd goed kijken en worden daarin onvoldoende begeleid. Daar is nog een hele slag in te maken. Het is nu, om het sterk uit te drukken, een aanfluiting.'

'Het is voor ons heel belangrijk te horen en te merken wat leerlingen doen met wat zij op de middelbare school aangereikt krijgen. Is er een snaar geraakt, waardoor zij ook buiten school met kunst bezig zijn? Leren zij door de

‘Op een academie gaat het over concept en inhoud. Op middelbare scholen gaat het om cijfers en cijfergemiddelden’

kunstlessen beter om zich heen te kijken? Vooral in deze maatschappij met al die nieuwe technieken en al die sociale media waarin alles zo ongelooflijk snel en hard gaat, is het goed als zij zich bewust worden van de wereld waarin zij leven. Zich realiseren hoeveel er in hun dagelijkse omgeving te maken heeft met kunst en vormgeving, van hun pen en agenda tot hun fiets en de borden waar zij langs rijden. Die bewustwording vinden de deelnemers aan de jaarlijkse rondetafelgesprekken ontzettend belangrijk. Er zijn veel verschillende vormen van onderwijs: “gewone” scholen, daltonscholen, vrije scholen, montessorischolen, Cultuurprofiel scholen, en van al die scholen kunnen leerlingen op de voortrajecten vandaan komen. Op een Cultuurprofiel school worden er per week weliswaar meer uren aan kunst besteed dan op een “gewone” middelbare school, maar dat zijn eigenlijk alleen cijfers in tijd. Dat wil lang niet altijd zeggen dat de omgevingsgerichtheid verbetert, of het

niveau omhoog gaat. Op een Cultuurprofiel-school wordt er gelukkig wel verder gekeken dan louter beeldende kunst. Er is aandacht voor theater, dans, muziek, film en zo verder. Wij hebben een voorkeur voor jongeren die niet louter vakspecifiek ontwikkeld zijn.’ Met die woorden sluit Zwart aan bij Maria Hermans: kunstacademies zoeken breed gemotiveerd en getraind talent.

Enorme omslag

De KABK biedt verschillende voortrajecten aan, en een daarvan is het voorbereidende jaar, een fulltimestudie na afsluiting van de middelbare school. Leerlingen moeten hiervoor eerst toelating doen. Zij komen er in de loop van het jaar achter dat de kunstvakken op de middelbare school erg ‘schools’ gegeven zijn, dat er een ‘consumentenhouding’ is aangekweekt. Zwart: ‘Leerlingen op de middelbare school krijgen niet alleen een opdracht, maar ook instructies hoe ze die opdracht moeten uitvoeren, waardoor ze een afwachtende houding ontwikkelen: “Vertel maar wat ik moet doen.” Op onze vooropleiding moeten zij zelf ideeën aandragen, initiatief nemen, laten zien dat zij een nieuwsgierige en onderzoekende studiehouding en mentaliteit hebben.’ Dat zijn ze niet gewend, constateert Zwart. Alle veranderingen in het onderwijs hebben er mede toe geleid dat de leerlingen van nu een zapp-mentaliteit hebben, stelt zij vast.¹ ‘Zij kunnen zich maar kort concentreren, lezen over het algemeen heel erg weinig, geen kranten, laat staan culturele bijlagen of boeken. Dan wordt het bijbrengen van een theoretische onderbouwing niet eenvoudig. Wij merken dat er, vooral in dat voorbereidende jaar, noodgedwongen een enorme omslag plaatsvindt bij de leerlingen, van de mentaliteit die ze van de middelbare school hebben meegekregen naar de realiteit van een kunstvakopleiding. Kunstopleidingen willen

studenten met een onderzoekende geest, die procesmatig en op een zoekende manier werken, en met een open houding, waardoor zij ook het toeval een rol durven laten spelen. Wij focussen, niet alleen op de academie, maar ook binnen de voortrajecten, op die houding en mentaliteit, maar die zit niet ingebakken in het stramien van de middelbare school. Zoiets valt moeilijk te toetsen. En toetsen speelt een grote rol in het middelbaar onderwijs. Een school moet de voortgang kunnen toetsen, doorstroomcijfers laten zien.’

Hanneke Briër van Academie Minerva in Groningen merkt nog iets anders op. ‘De schriftelijke uitdrukingsvaardigheid van de jongeren die van de middelbare school komen, is onder de maat. Wij proberen daar actief verandering in te brengen. Voor de (aankomende) studenten is het immers van belang dat zij ook schriftelijk kunnen uitleggen waar zij mee bezig zijn en daarop kunnen reflecteren. Jongeren van nu zijn door wat zij hebben meegekregen in het voortgezet onderwijs vaak wel heel naturel in het geven van presentaties.’ Er bestaat dus niet alleen een knik in de praktijkgerichte kunstzinnige vorming tussen het basis- en voortgezet onderwijs, maar ook een tussen het voortgezet en beroepsonderwijs. Door de enorme verbroekeling in het aanbod van de kunstvakken op middelbare scholen en de verschillende manieren waarop die worden gegeven, is er op sommige scholen wel en op andere scholen geen sprake van talentontwikkeling, zoals Van Hoorn al constateerde. Wat is ervoor nodig om daar verandering in te brengen?

Een eigen middelbare school

De oplossing van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag is radicaal. Die is zo’n zestig jaar geleden al begonnen met een opleiding voor muziek- en dansleerlingen. Toen de Hogeschool voor Muziek en Dans, waar het conservatorium in is opgenomen, samenging

met de Hogeschool voor de Beeldende Kunsten (en Hogeschool der Kunsten ging heten), werd het logisch gevonden dat ook jonge talenten op het gebied van de beeldende kunsten op de school – School voor Jong Talent – werden toegelaten en een eigen curriculum kregen. Hier komen kinderen die al op jonge leeftijd weten dat het hun passie is, en voor wie in het reguliere onderwijs geen plaats is. Die ook meer willen leren dan in het voortgezet onderwijs wordt aangeboden. Zij leven al van jongs

Als zich niet veel leerlingen voor een kunstvak melden, wordt het soms zonder pardon uit het curriculum gehaald

af aan met de gedachte dat ze na afsluiting van hun middelbareschooltijd naar het kunstvakonderwijs gaan. Leerlingen formuleren dus zelf een behoefte aan dit type onderwijs. Zwart: ‘Alle leerlingen volgen samen de reguliere schoolvakken – Frans, Nederlands, wiskunde. Daarnaast gaan ze elke dag hun eigen weg om hun eigen discipline uit te oefenen. De beeldendekunstleerlingen moeten drie keer per week het centrale lesgebouw verlaten om hun disciplinelessen van een

halve dag per keer te volgen in het gebouw van de KABK. Daarnaast hebben zij nog projectweken, excursies, exposities en andere externe activiteiten.’ Het Nationale Ballet en de Nationale Balletacademie hebben op vergelijkbare wijze een eigen middelbare school opgericht (zie de bijdrage van Hilde Klein in deze *Boekman*).

Goof Yerna, kunstdocent op verschillende middelbare scholen en op de vooropleiding van de Academie Beeldende Kunsten Maastricht, bij Kumulus, kijkt kritisch naar de mogelijkheden van het reguliere voortgezet onderwijs. Zij is daar duidelijk over: ‘Om te beginnen moet de positie van de kunstvakken op reguliere middelbare scholen niet langer een “sluitstuk” zijn’, zegt zij. ‘Bovendien moeten de randvoorwaarden voor goed onderwijs, zoals een vast en goed geoutilleerd leslokaal, gewaarborgd worden. De “uithoel oplossingen” worden namelijk meer dan bij de andere vakken gezocht bij de kunstvakken: technische apparatuur, beamers, lokalen en dergelijke worden al te gemakkelijk opgeofferd.’ Als zich niet veel leerlingen voor een kunstvak melden, wordt het soms zonder pardon uit het curriculum gehaald.

Schoolbesturen bepalen de rol die kunst in hun school speelt en zijn verantwoordelijk voor het creëren van goede randvoorwaarden. ‘Ook bij docenten en leerlingen is een cultuuromslag nodig’, stelt Yerna. ‘Er zijn andere didactische vaardigheden vereist, en er is een andere vorm van toetsing nodig. Kunstdocenten kunnen leerlingen bijvoorbeeld een logboek laten bijhouden, waarin ze kunnen terugbladeren om te zien hoe ze de vorige keer tot een bepaald werk kwamen, of een bepaald probleem hebben opgelost.’ Als dat ook wordt beoordeeld, en leerlingen daarmee leren werken, krijg je ‘goudklompjes’ volgens Yerna. De capaciteiten zijn er zeker bij leerlingen, maar die moeten wel aangesproken worden. En dat gebeurt veel te weinig. Docenten

moeten andersom leren denken, lesmethoden toepassen waar je leerlingen mee prikkelt en uit hun comfortzone haalt. ‘De groei van mijn klassen dwong mij te zoeken naar een andere werkwijze, en ik kwam toen hierop’, zegt zij. Van Hoorn beaamt: ‘Er zijn anders gerichte docenten nodig, met een andere aanpak en vaak ook een andere lesinhoud, aangepast aan de 21ste eeuw.’

Leerlingen op de middelbare school worden bovendien niet afgerekend op hun leer- en werkproces, maar op het resultaat dat zij behalen, in de vorm van een cijfer, betoogt ook Yerna. ‘Ook scholen zelf worden door de overheid afgerekend op cijfers, namelijk op het slagingspercentage. Als te veel leerlingen in mijn klas het slecht doen, en het cijfergemiddelde daalt, word ik bij de directie ter verantwoording geroepen. Ik hanteer nu een cijfersysteem met deelcijfers voor ontwerp, proces, toepassen van beeldaspecten, zelfstandigheid en technische vaardigheden.

Leerlingen kijken daardoor nu op welk van die onderdelen zij zich kunnen verbeteren en raken veel gemotiveerder.’ Ook op de KABK bestaat er een weerstand tegen het geven van louter cijfers. Zwart: ‘We geven wel cijfers omdat het verplicht is, maar zouden het liefst werken met plusjes en minnen. De uitgebreide toelichting op de cijfers die wij geven, is van veel groter belang. Daar staan ook tips en adviezen voor verbetermogelijkheden in.’ Als schoolbesturen en docenten die culturomslag kunnen maken en ook daartoe in de gelegenheid worden gesteld, volgen de leerlingen vanzelf, is de verwachting. Docenten op de voortrajecten zien immers ook dagelijks wat de jonge makers vermogen.

Iedereen heeft talent

Met het belang van docenten die niet alleen vakbekwaam maar ook pedagogisch vaardig zijn, groeit het belang van de docentenopleidingen in de kunstvakken. Aan de Minerva

‘Er zijn anders gerichte docenten nodig, met een andere aanpak en vaak ook een andere lesinhoud, aangepast aan de 21ste eeuw’

Academie vormt de docentenopleiding Beeldende kunst en vormgeving een belangrijke link met middelbare scholen. Briër legt uit: ‘Degenen die onze studenten leren om goede docenten te worden, zijn zelf ook docent op middelbare scholen. Het curriculum is opgebouwd uit twee belangrijke leerlijnen: de creatieve en de pedagogisch-didactische. Binnen die laatste leerlijn hebben zij in ieder jaar grotere of kleinere stages waarmee ze bijvoorbeeld aan de slag gaan op school of in een museum. Ze lopen in eigentijdse ontwikkelingen vaak voor op docenten en delen die kennis en inzichten grif met de mensen om hen heen, inclusief de wereld van het onderwijs. Daardoor helpen zij de docenten en de opleiding, die daarin vanzelf meegaan. Onze studenten en alumni komen terecht op allerlei plekken in de kunsteducatie en op die plekken brengen wij jongeren in contact met wat er allemaal aan leuks, interessants en belangrijks is op het gebied van de kunsten.

Ineke van Hamersveldis hoofdredacteur van *Boekman***Kim van der Meulen**

is freelancejournalist en

eindredacteur kunst, cultuur en

media

Op die manier raken wij zelfs meer jongeren dan via het georganiseerde lesaanbod van voortrajecten.' Ter vergelijking: aan de vooropleiding, oriëntatiecursussen en talentroute van Minerva doen bij elkaar per jaar circa zeventig à tachtig jongeren mee.

Ook Minerva verzorgt een vooropleiding en oriëntatiecursussen. De academie richt zich echter niet alleen op havo en vwo, maar uitdrukkelijk ook op het mbo. Voor alleen havo en vwo is in het studiejaar 2013-2014 een aparte talentroute van start gegaan. Minerva valt binnen de Hanzehogeschool Groningen, een instituut met veel verschillende opleidingen dat voor de profielen die op havo en vwo worden aangeboden, talentroutes heeft ontwikkeld. Zo'n route bestaat nu ook voor de kunsten: een cursus van vijf dagen. Briër: 'In de andere talentroutes gaat het om het vermogen om goed onderzoek te doen, analytisch met zaken om te gaan en dat naar de praktijk te kunnen vertalen. Voor ons is daarnaast het creatieve talent van belang. In deze specifieke route is er daarom gekeken naar de combinatie van onderzoek en creativiteit. Het gaat om jongeren die worden geselecteerd door hun eigen scholen om hieraan mee te doen. Zij worden binnen hun school als potentiële talenten beschouwd die met die talentroute vooruit kunnen kijken, hun eigen toekomst in. Tijdens de rondetafelgesprekken praten we daar ook over: wat beschouw je nu als talent?'

De discussie in de cultuursector gaat over de vraag welke soorten talent er zijn, hoe je die scout, selecteert en begeleidt, en hoe relatief nieuwe kunstvormen als urban arts kunnen worden geïncorporeerd in de kunstvakopleidingen. Met de talentenjachten op televisie wordt het idee van talent enorm opgeblazen, vindt Zwart (zie ook de bijdrage van Klaas Knooihuizen in deze *Boekman*). 'In die context suggereer je door gebruik van het woord talent dat je te maken hebt met iemand

die ongelooflijk bijzonder is. Terwijl iedereen talent heeft. Dat kan ook wiskundetalent zijn, of een ambachtelijk talent, zoals timmertalent. Je kunt iedereen heel veel leren, maar als je echt ergens oog voor hebt en uniek durft te zijn, dat talent onderhoudt, koestert en er plezier in hebt – anders houd je het niet vol – dan kan het zich verder ontwikkelen. En onder de juiste omstandigheden kan het tot hele grote hoogtes leiden.'

Literatuur

Baricco, A. (2011) *De barbaren*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Verkenningcommissie kunstvakken (2012) *De kunst van het nieuwe: vier disciplines, één doel: advies*. Verkenningcommissie kunstvakken. Enschede: SLO.

Noot

- 1 In zijn essay *De barbaren* wijst Baricco ook op 'zappen' als vorm van kennis vergaren. Trefwoorden zijn Google, surfen, snel, gemak en multitasking (Baricco 2011).